

Для порівняльної характеристики ступеня адаптації підприємства до ринку за оцінкою рівня адаптаційного розвитку, насамперед, визначається середньорічний базовий рівень адаптації за вихідними даними трьох попередніх років функціонування підприємства.

Числове значення середньорічного рівня адаптаційного розвитку для підприємств різних галузей буде різним, оскільки його основою є фінансові результати діяльності.

1. Йеннекс Ж. *Менеджмент в умовах ринкової економіки*. – Мінськ, 1998. 2. Брігхем Е.Ф. *Основи фінансового менеджменту*. – К., 1998.

УДК 338.242.4

Я.В. Панас

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра економіки підприємства і менеджменту

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ІННОВАЦІЙНІЙ СФЕРІ

© Панас Я.В., 2001

Зроблено спробу визначити основні складові елементів, що забезпечують ефективність державної інноваційної політики. Проаналізовано їх сучасний стан та запропоновано можливі шляхи покращання.

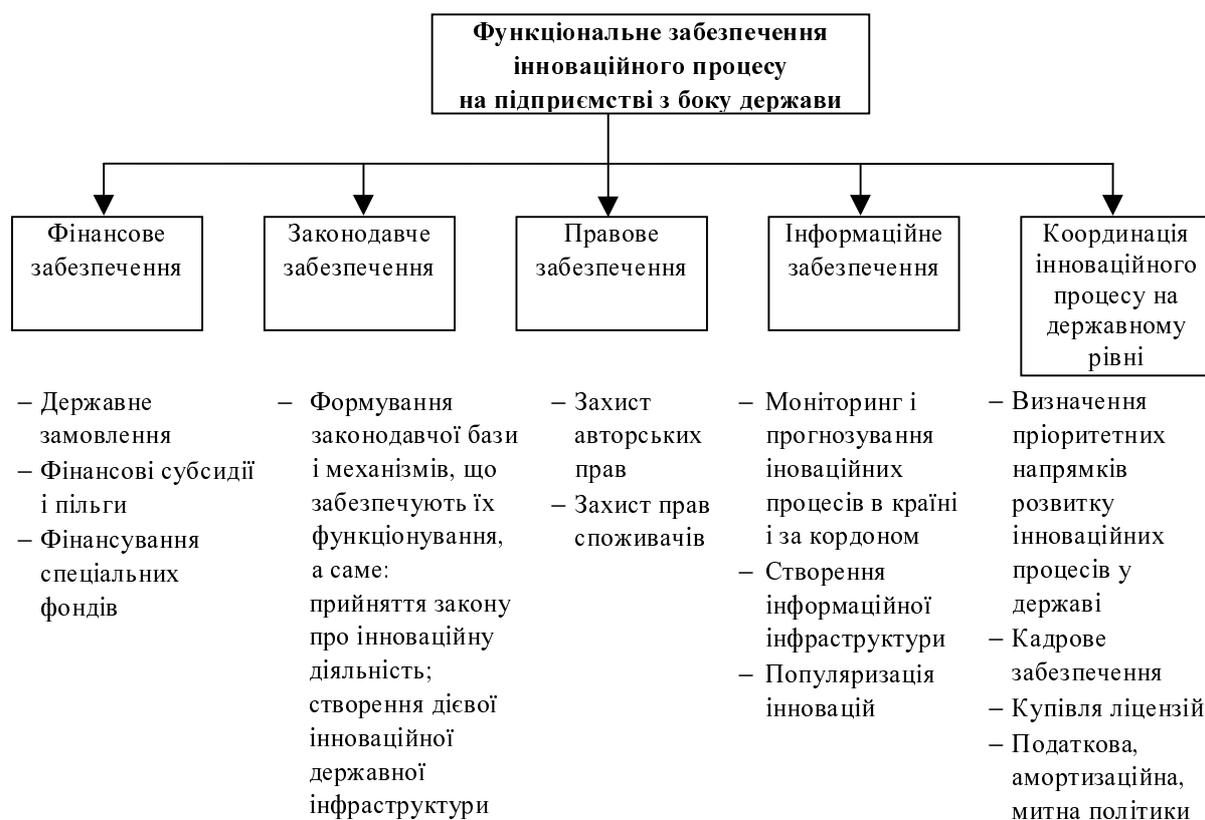
In the article the attempt is made to define main composite elements, which ensure efficiency of state innovative policy. The analysis of their present state is accomplished and possible ways for their improving are offered.

За оцінками значної кількості дослідників приріст валового національного продукту найрозвиненіших країн на 75–100 % залежить від науково-технічного прогресу. З цих даних можна судити про реальну значимість інновацій для національної економіки.

Узагальнення передової світової практики господарювання дає змогу виділяти такі основні елементи побудови інноваційної системи, як: форми зв'язку сфери НДДКР і виробництва, трансферту науково-технічних досягнень у промисловості, структура джерел фінансування НДДКР і інновацій, провідні напрямки науки і технологій, співвідношення фронтальності й селективності в структурі науково-інноваційного потенціалу по областях, основні економічні структури – генератори, розповсюджувачі й акцептори інновацій, рівень залучення у світовий науково-технічний комплекс, орієнтація переважно на власні або на запозичені науково-технічні розробки, регіональне розміщення елементів інноваційної сфери тощо [1, с. 101].

Детальніше оцінимо ситуацію, що склалася сьогодні в Україні. Існуючий стан господарських відносин формується під впливом багатьох політичних, соціальних і економічних чинників, які діяли протягом тривалого періоду на певній території. На державному рівні потрібно забезпечити вирішення цілого комплексу проблем. Насамперед це стосується реалізації вдалої політики у сфері забезпечення активізації платоспроможного кінцевого попиту, яка дасть змогу істотно підвищити інвестиційну привабливість нашої економіки. Покращання інвестиційного клімату в країні дасть змогу створити підґрунтя для ефективного

функціонування інноваційного процесу. Але в цьому контексті відзначимо, що попри всі намагання, держава не може і не зобов'язана забезпечити ефективне функціонування окремого підприємства, оскільки існування будь-якої системи залежить, насамперед, лише від неї самої. Основою успішного функціонування є ефективне управління організацією, котре забезпечує координацію всіх життєво важливих для неї дій. Держава, своєю чергою, повинна створити лише комплекс мотиваційних важелів, які б сприяли розвитку системи інноваційного процесу на підприємстві. Потрібно забезпечити функціонування інноваційної сфери в країні за допомогою ефективності впливу складових відповідних елементів державної політики. Головними з них є фінансове, законодавче, правове, інформаційне й координаційне забезпечення. Основні складові елементів державної політики в інноваційній сфері наведені на рисунку.

Основні напрямки впливу з боку держави на інноваційний процес, в межах окремого підприємства

Спробуємо проаналізувати стан цих елементів.

Зрозуміло, що існуючу систему функціонування інноваційного процесу в Україні не можна зарахувати, поки що, до будь-якої конкретної форми побудови інноваційної інфраструктури. Зроблені лише окремі кроки на цьому шляху. Але їхня спрямованість подекуди має неадекватний характер. У таких умовах важко говорити про ефективну систему прямого державного регулювання інноваційного процесу у державі та створення умов для його активізації, центральне місце в якій займає фінансування НДДКР і інноваційних проектів із бюджету країни, оскільки не викликає сумніву слабкий фінансовий потенціал країни, яка не може забезпечити навіть всіх життєво важливих соціальних потреб існування людини в

державі. Наприклад, за даними Статистичного щорічника України за 1999 рік загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості становив 1175,7 млн. грн. Якщо розглянути ці витрати в розрізі джерел фінансування, то основними з них були: власні кошти підприємств і організацій 813,8 млн. грн., або 69,3 % від загального обсягу фінансування; держбюджету, відповідно 118,4 млн. грн., або 10,1 %; іноземних інвесторів, відповідно 88,8 млн. грн., або 7,6 %; кредити, 71,9 млн. грн., або 6,1 %. Однак слід відзначити одну тенденцію порівняно з попередніми роками. Величина коштів із держбюджету, яка була витрачена на інноваційні потреби, зросла з 1 і 1,7 % у 1997 і відповідно 1998 роках до 10,1 % в 1999 році. Але цей факт зовсім не вплинув на ситуацію в зв'язку з мізерністю сум, про які йде мова порівняно з коштами, що витрачаються на ці потреби в країнах із розвинутою ринковою економікою. Крім того, за останні три роки не відбулося істотного зростання загального обсягу коштів, які були витрачені на інноваційну діяльність. Це свідчить про подальше падіння інвестиційної привабливості нашої економіки з боку іноземних і вітчизняних інвесторів. Так, обсяг фінансування за рахунок вітчизняних інвесторів у загальних витратах на інноваційну діяльність у промисловості у 1999 році порівняно з попереднім зменшився на 6,2 %, а відповідний показник для іноземних інвестицій становить 4,7 %.

Іншою суто державною прерогативою є законодавче регулювання інноваційних процесів. За останніх десять років у нашій країні було прийнято декілька законодавчих актів, які регламентують діяльність в інноваційній сфері. Зокрема, основні з них:

- Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність”.
- Закон України “Про інвестиційну діяльність”.
- Постанова Верховної Ради України “Про Концепцію науково-технічного та інноваційного розвитку України”.

Згідно із законодавством сьогодні в Україні функціонує організаційна структура управління інноваційним процесом, яка визначається розділом IV Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, який був прийнятий ще у 1991 році. На його основі можна виділити такі шість рівнів державного впливу на інноваційний процес: Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України; Міністерство освіти і науки; інші центральні і місцеві органи виконавчої влади; організації, установи та підприємства, що беруть участь в інноваційному процесі.

Крім того, до організаційних структур, які беруть участь у здійсненні державної науково-технічної політики, належать сертифікаційні служби, організації науково-технічної експертизи, інформації, стандартизації, метрологічного забезпечення, державна та регіональні філії Інноваційної компанії.

Закон України “Про інвестиційну діяльність”, зокрема, стаття 3, визначає інноваційну діяльність як одну з форм інвестиційної, що здійснюється для впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу. Він не визначає пріоритетності інновацій над іншими видами інвестиційної діяльності, хоча з огляду на тенденції розвитку світової економіки повинен бути стрижневим фактором розвитку інвестиційної діяльності в Україні.

Основним документом, який регламентує діяльність державних органів влади і приватних суб'єктів господарської діяльності, є концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України. Весь зміст документа має, в основному, декларативний характер. Він лише в загальних рисах окреслює напрямки поступу інноваційного процесу в країні. Ним не визначаються чітко функції окремих органів влади й організацій, які

покликані реалізовувати державну політику в цьому напрямку. Не визначені повноваження й методи діяльності структур управління інноваційним процесом.

Очевидно, що така законотворча практика не відповідає сьогоднішнім потребам. В наш час, коли на перший план виходять рівень інформованості й знань, одна людина чи організація не може самотужки без належної державної підтримки реалізувати будь-який більш-менш серйозний проект. Ситуація ускладнюється ще й загальними умовами, в яких функціонує наша економіка. Хоча одним з основних чинників, які сприяють існуванню такого стану, і є невчасне прийняття відповідних законодавчих актів. Можна навести лише один приклад. В липні 1999 року, разом із Постановою ВРУ “Про концепцію науково-технічного та інноваційного розвитку” була прийнята і інша – “Про проект Закону України про інноваційну діяльність”. Вона постановляє прийняти проект КМУ за основу і доручає “Комітету Верховної Ради України з питань науки й освіти доопрацювати зазначений законопроект з урахуванням зауважень і пропозицій народних депутатів і подати його на розгляд Верховної Ради України у другому читанні”. Від цього часу пройшло вже майже два роки, а прийняття найважливішого закону, що регламентує розвиток економічних відносин суб’єктів господарювання і має створити умови для швидкого поступу до передових світових тенденцій у розвитку технологій і забезпечення нових потреб та виробництва нових товарів, досі не прийнятий. Викликає деяке занепокоєння і той факт, що його доопрацювання доручено Комітету ВРУ, який повною мірою може здійснити удосконалення лише з одного, а саме, наукового боку. Проте основною суттю і першочерговим призначенням цього закону повинно стати спрощення можливостей реалізації інновацій не в теоретичному плані чи на рівні розробок, а в практичному аспекті на рівні забезпечення конкретних потреб.

Інституційно-нормативна база сфери охорони авторських прав, що існує, не відповідає вимогам сьогодення. Вона не забезпечує вітчизняних винахідників необхідною патентною інформацією, надійним правовим захистом при розв’язанні патентних спорів, а також не створює умов для нормальної ліцензійної торгівлі та науково-технічного обміну.

Про захист прав споживачів взагалі не доводиться говорити. Цей процес і досі залишається не тільки зовсім нерегульованим, а й безконтрольним. Украй невдала робота митної, податкової і правоохоронних служб не дає змоги адекватно оцінити ситуацію з цього питання і розробити більш-менш вдалу політику у цій сфері. Майже всі спроби державних органів законодавчим втручанням взяти цей процес під контроль завершуються провалом.

Основними складовими правового забезпечення є захист авторських прав і захист прав споживачів. Основою першого виступає патентна система, що передбачає наявність таких важливих інституцій, як державна патентна бібліотека, сучасна патентна довідково-інформаційна система, патентні та арбітражні суди для захисту прав патентовласників та розв’язання патентних спорів із Держпатентом. Необхідність надійного судового захисту у цій сфері передбачена рядом міжнародних договорів, зокрема, Угодою з торговельних аспектів інтелектуальної власності та Угодою про співробітництво між Україною та Європейським Союзом.

Реалізація ефективної патентної політики потребує створення в системі охорони промислової власності спеціальної інституції для державного регулювання в галузі торгівлі ліцензіями, а також проведення належних кон’юнктурних досліджень для того, щоби отриманий пакет охоронних документів мав реальну комерційну цінність в умовах жорсткої

конкурентної боротьби на світовому патентно-ліцензійному ринку.

Оцінюючи інформаційне забезпечення інноваційного процесу, потрібно зупинитися ще на одному законодавчому акті. Одним з впливових аспектів розвитку інновацій в державі є система моніторингу і прогнозування всіх процесів у країні і за кордоном, а часто і пошук найефективніших передових технологій для широкого впровадження. В березні 2000 року був прийнятий Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України”. Він “визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави”. Однак цей закон обумовлює лише побудову короткострокових і середньострокових планів. В ньому зовсім не розглядаються питання довгострокового перспективного розвитку. Лише констатується, що “у разі необхідності прогнозні і програмні документи економічного і соціального розвитку можуть розроблятися на більш тривалий період”. Виходячи з засад економічної теорії зрозуміло, – для того, щоб побудувати більш конкретизовані середньострокові і короткострокові плани й прогнози, потрібно визначитися з пріоритетними напрямками розвитку. Крім того, він визначає лише окремі правові основи функціонування системи економічних прогнозів і планів. У законі не сформульовані чіткі, конкретизовані принципи організації розробки, координації та затвердження прогнозів і програм [2].

Не викликає сумніву, що в сучасних умовах прискорених темпів росту економіки, підвищення вимог до конкурентоспроможності, завоювання стійких позицій на світових ринках, значення інформаційного забезпечення й обґрунтованого економічного аналізу інноваційної діяльності з кожним днем зростає. Держава повинна забезпечити організацію пропаганди науково-технічних досягнень і нововведень, матеріальне та моральне заохочення інноваторів тощо. Якісна економічна інформація про реальні масштаби інноваційної діяльності, про тенденції і основні напрямки її розвитку, ефективності новацій допомагає у виборі потрібного напрямку державної підтримки й вирішенні задач інтенсифікації інновацій [1, с. 472]. З одного боку, держава повинна надавати особливу підтримку нововведенням, які забезпечують соціальну стабільність, підтримують екологічну рівновагу. З іншого боку, вона зобов'язана здійснювати попереджувальні заходи і нейтралізувати негативні впливи, пов'язані з науково-технічним прогресом.

Розглядаючи складові координації інноваційного процесу на державному рівні, насамперед звертаємо увагу на: кадрове забезпечення; купівлю ліцензій; податкову, амортизаційну, митну політики; визначення пріоритетних напрямків розвитку інноваційних процесів у державі.

Як відомо, в ринковій економіці, що ефективно функціонує, співвідношення кадрового наукового потенціалу та рівня продуктивності економіки природно балансується і ці характеристики взаємозалежні та взаємообумовлені. Згідно із статистичними даними Україна впевнено посідає провідне місце у світі за густиною (відношенням кількості науковців у державі до її населення) кадрового науково-технічного потенціалу. Водночас за рівнем продуктивності національної економіки вона знаходиться близько 80-го місця у світі. Утворенню цієї диспропорції, насамперед, сприяла відомча модель організації інноваційного процесу, що, працюючи в режимі самозбереження, довела до абсурдності відносні обсяги фінансування, які припадають на один проект чи вченого, у всіх секторах

науково-технологічної сфери. Так, рівень витрат на НДДКР в академічному секторі України на одного дослідника становить близько 5 % середньоєвропейського рівня [3]. Візьмемо ще один, подібний фінансовий аспект. Питома вага ліцензійної продукції у загальному обсязі продукції промисловості України у 1998 році становила 0,3 % [4]. В наступні два роки ситуація на зовнішньому ліцензійному ринку, а також ставлення до кадрового потенціалу не зазнали кардинальних змін. Наведені дані дають підставу говорити про вкрай недбале ставлення до цих внутрішньодержавних рушіїв інноваційного процесу, що веде до подальшого поглиблення кризових явищ в економіці і потребує негайних видозмін.

Давно на часі прийняття відповідних кодексів, які б дали змогу впровадити єдині правила ведення інноваційної діяльності господарюючими суб'єктами. Це б дало змогу створити узгоджену законодавчу базу для ведення бізнесу.

Амортизаційна політика також потребує відповідних змін. Наприклад, механізм управління амортизаційними коштами, що призначаються на технічний розвиток підприємств, може включати акумуляцію цих коштів на спеціальному рахунку. Така акумуляція дасть змогу банкам тимчасово вільні амортизаційні кошти підприємств використовувати для кредитування різних інвестиційних проектів. Певні спеціалізовані банки могли б у разі потреби стати уповноваженими банками з управління централізованими амортизаційними коштами на комерційній основі з використанням їх для довгострокового кредитування [5, с. 44].

Пріоритетність напрямків інноваційних процесів визначається Концепцією науково-технологічного та інноваційного розвитку України, про яку вже згадувалось. В основу державної науково-технічної політики повинні бути закладені принципи визначення напрямків і остаточної мети діяльності незалежно від відомчих інтересів уповноважених структур. Національні пріоритети розвитку інноваційних процесів повинні мати конкретні офіційно затвержені кінцеві економічні цілі та достатні обсяги фінансування для забезпечення їх реалізації у визначені строки.

Ефективність функціонування наведених складових елементів державної політики у сфері інноваційного процесу дасть змогу всебічно розвиватися господарству держави загалом. Воно призведе до різкої зміни співвідношення структури прибутковості державної економіки, що дасть змогу забезпечити приріст валового національного продукту і добробут населення.

1. Инновационный менеджмент: Справочное пособие / Под ред. П.Н.Завлина, А.К.Казанцева, Л.Э.Миндели. – СПб., 1997. – 560 с. 2. Панасюк Б. Прогнозування економічного розвитку України // Економіка України. – 2000. – № 9. – С. 24–36. 3. Бажал Ю. Основне протиріччя науково-технологічної сфери української економіки // Статистика України. – 1999. – № 4. – С. 17–23. 4. Бондаренко О.А., Козьменко С.Н. Оптимизация инвестиционного обеспечения инноваций как средство стабилизации и роста экономики Украины. – Сумы, 2000. – 65 с. 5. Інноваційні фактори економічного зростання / Ю.М.Бажал, Александрова В.П., Даньоко М.С. та ін. – К., 1999. – 52 с.